

УДК 81'373.7

DOI 10.32999/ksu2413-3337/2019-35-15

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ШЕКСПІРА В ЕПОХУ ВІДРОДЖЕННЯ

Гаркуша Олена Олександрівна,
викладач кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації
Національний університет харчових технологій
elena.garkusha1990@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2264-2517

Головною **метою** статті є розгляд передумов використання Шекспіром у творах власне винайде-них фразеологічних одиниць.

Для дослідження використовувались такі **методи**: описовий метод, за допомогою якого досліджувався такий феномен у лінгвістиці, як фразеологізм; метод суцільної вибірки з художніх джерел для вивчення фразеологізмів-шекспіризмів у художній літературі, виявлення складності перекладу цього явища; порівняльний метод, за допомогою якого порівнюються переклади фразеологізмів українською та російською мовами, робиться аналіз і визначається, які з перекладів є більш вдалим.

Результати. У статті подається загальний опис епохи, в яку жив і творив Шекспір, розглядається мова цієї доби та окремо мова, якою писав Шекспір, виявляється, що саме надихнуло Шекспіра на створення нових слів і словосполучень, які пізніше стали великим надбанням усього людства, наводяться приклади шекспіризмів, що стали загальномовними, й аналізуються зміни, які відбулися в їх значенні і структурі впродовж віків. Розглядаються лінгвістичні й культурні особливості виникнення фразеологізмів-шекспіризмів в добу Відродження. Відомо, що цей період ознаменувався бурхливим розвитком усіх сфер людської діяльності. У цей час зроблені вагомі відкриття науки й техніки. Розквіт не оминув увагою й мистецтво і творчість. Література доби Відродження подарувала світові багато талановитих письменників і поетів, а їхні шедеври здобули популярність і цінуються знавцями світової класики й у наш час. Одним із геніальних письменників того часу є поет та актор, автор сонетів і величезної кількості п'єс Вільям Шекспір. Лінгвістика, у свою чергу, збагатилася новими словами, фразами, деякі старі слова змінили свою будову.

Висновки. Одним із позитивних зрушень періоду Ренесансу стало збагачення та, як наслідок, розвиток фразеології як науки. Фразеологічні одиниці Шекспіра, які згодом отримали назву шекспіризми, сприяли насиченню англійської мови, додали образності.

Ключові слова: фразеологія, фразеологізми, шекспіризми, епоха Відродження, походження фразеологізмів.

LINGUISTIC AND CULTURAL PRECONDITIONS OF FORMING OF PHRASEOLOGICAL UNITS OF SHAKESPEARE IN THE RENAISSANCE PERIOD

Harkusha Olena Oleksandrivna,
Lecturer at the Department of Business Foreign Language
and International Communication
National University of Food Technologies
elena.garkusha1990@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2264-2517

The main **purpose** of this article is to consider the preconditions for the use by Shakespeare in his works of the personally invented phraseological units.

The following **methods** were used for the study: a descriptive method, with the use of which was conducted the study of such a phenomenon in linguistics as phraseological unit; the method of a continuous selection of works from scientific literature for the study of phraseologisms-shakespirms, the discovery of the complexity of the translation of this phenomenon; a comparative method with the use of which an analysis of phraseologisms translated into Ukrainian and Russian was made.

Results. The article gives a general description of the era in which Shakespeare lived and worked. Also were considered the language of this period in common, and separately the language in which Shakespeare wrote. We also find out what inspired Shakespeare to create new words and phrases, which later became a great asset of all mankind. The examples of shakespirms which became widespread are given, and the changes that have taken place in their meaning and structure were analyzed. The article considers the linguistic and cultural features of the emergence of Shakespearean phraseological units in the Renaissance period. It is known that this period was marked by the rapid development of all branches of human activity. At this time significant discoveries of science and technology were made. The prosperity was also noticed in the branch of art and creativity. The literature of the Renaissance period gave the world many talented writers and poets, and their masterpieces have gained popularity and are appreciated by connoisseurs of world classics in our time. One of the most remarkable writers of that time is British poet and actor William Shakespeare. He is

famous for his plays and sonnets that made a great contribution in the development of literature. Linguistics, in its turn, was also enriched with new words, phrases, some old words changed their structure. Phraseology is a science that study set expressions.

Conclusions. *One of the positive shifts of the Renaissance period was enrichment and, as a result, the development of phraseology as a science. Phraseological units of Shakespeare, which later became known as shakespeareisms, contributed to the saturation of the English language, added figurativeness.*

Key words: *phraseology, phraseological units, shakespeareisms, the Renaissance period, the origin of phraseological units.*

1. Вступ

Англійська мова має величезну тисячолітню історію. За цей час у ній сформувалася велика кількість стійких словосполучень, які сприймаються як одне ціле й уживаються носіями мови в усталеному вигляді. Вони вважаються перлинами мови та формують особливий розділ мовознавства – фразеологію.

Фразеологія кожної мови – це скарбниця всього людства, безцінний здобуток його культури та мудрості, в якому міститься багатий матеріал про його історію. Добре володіння мовою є неможливим без знання її фразеології. Розумне використання фразеологізмів робить мову більш ідіоматичною, посилює її естетичний аспект. «За допомогою ідіом, як за допомогою різних відтінків кольорів, інформаційний аспект мови доповнюється чуттєво-інтуїтивним описом нашого світу, нашого життя» [1, с. 15]. Фразеологія є однією із самобутніх підсистем мови. Вона відображає національно-культурні особливості мови носіїв цієї культури.

Багато тем про фразеологізми, їх виникнення, класифікацію, використання, значення, а також про шекспіризми як окремий вид авторських фразеологізмів свого часу порушено в статтях і наукових працях багатьох авторів-дослідників, які писали як англійською, так і російською та українською мовами.

Серед них можна виділити фахівця з фразеології англійської мови О.В. Куніна з його відомою монографією «Курс фразеології сучасної англійської мови», в якій він виділив цілу главу й присвятив її шекспіризмам. Він також є автором великої кількості наукових статей із фразеології та відомого Англо-російського фразеологічного словника, в який включено шекспіризми. Такі видатні вчені, як Н.М. Амосов, Ю.Д. Апресян, Б.О. Ларін, зробили великий внесок у розвиток фразеології як науки. Варто згадати й про дисертаційні роботи Л.Ф. Свиридової «Збагачення англійської мови фразеологізмами-шекспіризмами» та Є.Ю. Куніцина «Історико-функціональний аспект шекспіризмів», у яких поглиблено вивчаються винайдені Шекспіром фразеологічні одиниці. Із зарубіжних учених цими питаннями займалися Дж.Л. Апперсон, В. Гроув, Т. Сейворі, Логан П. Сміт, С. Поттер, що свідчить про неймовірну привабливість і постійну актуальність обраної теми.

Актуальність цієї теми зумовлена, з одного боку, великою цікавістю до самої постаті Шекспіра в сучасній лінгвістиці, а з іншого боку, тим, що його твори здійснили й продовжують здійснювати великий вплив на подальший розвиток мови. Цей аспект вивчення фразеології має особливе значення, оскільки велика частина фразеологізмів, запозичених із творів Шекспіра, зберегла свою первісну іншомовну форму й тому отримала назву «шекспіризми». Переклади творів видатного письменника, як наслідок, і його фразеологізмів продовжують з'являтися й у наш час. Проте цікавими для дослідження є саме передумови появи шекспіризмів, виявлення, що саме послугувало їх появі в Шекспірівських творах.

Головною метою статті є розгляд передумов використання Шекспіром у творах власне винайдених фразеологічних одиниць.

2. Виклад основного матеріалу

Вільям Шекспір – англійський поет і драматург XVI століття. Його творчість яскрава та багатогранна, як саме життя. Підтвердженням цьому є слова російського критика й публіциста В.Г. Белінського: «Шекспір – найвидатніший творчий геній, переважно поет... Шекспір усе передає через поезію, але передане ним далеко від того, щоб належати одній поезії» [4, с. 2].

Ім'я Вільяма у скороченій формі співзвучно з англійським дієсловом «will» («хотіти», «бажати»), а прізвище Шекспір (Shakespeare «shake» – потрясати, «spear» – спис) у буквальному перекладі означає «той, хто потрясає списом». Він потряс весь світ своєю творчістю. Створені вже п'ять століть тому трагедії, історичні хроніки й комедії Шекспіра живуть і дотепер, хвилюють і потрясають уяву глядачів. Кращі театри світу й видатні актори вважають собі за честь поставити й зіграти хоча б одну з шекспірівських п'єс.

У різні часи представники багатьох літературних течій і шкіл зверталися до його творів. Саме в них вони намагалися знайти актуальні етичні та естетичні вирішення. Мабуть, цим і можна пояснити феномен «безсмертя» творчої спадщини Шекспіра: безперечно великий поетичний дар, який заточував щонайгостріші етичні конфлікти, приховані в самій природі людських взаємин, сприймається й переосмислюється кожною наступною епохою в новому аспекті, залишаючись при цьому так

званим продуктом своєї епохи, що ввібрав увесь досвід попередніх поколінь і реалізував накопичений ними творчий потенціал.

Епоха, в якій жив і творив письменник, має назву Відродження (Ренесанс) – це період у культурному та ідейному розвитку країн Західної й Центральної Європи (в Італії XIV–XVI ст., в інших країнах кінець XV – початок XVII ст.), перехідний від середньовічної культури до новітньої. Уперше термін «Відродження» вжив Джорджіо Вазарі у книзі «Життєвий опис найзнаменитіших живописців, скульпторів та архітекторів». Під ним він розумів відродження інтересу до античного мистецтва. У XVIII столітті цей термін уведений Вольтером і став загальноновизнаним, означав відродження інтересу до особистості людини, її краси та свободи.

Ця неповторна та яскрава епоха вражає піднесенням духу, нестримним злетом фантазії митців, великою вірою у творчі можливості. Ніколи ще мистецтво не відіграло такої значної ролі в житті суспільства, ніколи не було таким велично прекрасним.

Доба Відродження подарувала світові незліченну кількість талановитих і навіть обдарованих людей. Їхні величні імена назавжди вписані в «золоту книгу» – книгу-скарбницю цієї епохи. Серед них ім'я величного драматурга – Вільяма Шекспіра. Його називають одним із найвидатніших письменників світу, найбільшим гуманістом, гордістю всього людства.

Шекспір народився в місті Стретфорд-на-Ейвоні, саме тому товариш Бен Джонсон називає його «лебідь із берегів Ейвону» («Swan of Avon»). Там він здобув типову для того часу освіту в граматичній школі, вивчаючи граматику латинської мови, але, подібно Ломоносову, який лише завдяки своїм талантам досяг вершин доби Просвітництва, Шекспір сам створив свою долю, незважаючи на всі негоди, він поїхав до Лондону, де спочатку став успішним актором, а згодом був визнаний талановитим драматургом [2, с. 90].

У період Відродження змінилась орієнтація мистецтва. Воно було спрямовано на реальну людину в реальному світі. Перехід до нового сприйняття світу й людини сприяв великим змінам у культурі, музиці, в літературі та мові. В епоху Відродження зроблені визначні наукові відкриття в галузі географії, астрономії, анатомії. З'явилися нові, до того ще невідомі, митці, архітектори, скульптори, музиканти, поети й письменники, які володіли цілеспрямованістю, яскравим темпераментом, величезною енергією та сильною волею. Завдяки їм виникли й нові жанри в літературі та музиці; слова та словосполучення, що збагатили мову, успішно прижилися в ній та існують понині.

Найбільш яскраво нові уявлення про людину та її місце у світі відображені в літературі цієї доби. Об'єктом літератури при цьому стає звичайне земне життя в усьому його різноманітті. Особлива увага приділялася зображенню людини, її переживань і взаємним особистості й суспільства. Письменники та поети прагнули у творах прославити красу людини. Усе це стало поштовхом для розвитку ліричної поезії, а згодом і драматургії.

Характерною особливістю літератури того періоду є те, що твори писалися як латиною, так і національними мовами. Усе це призвело до усвідомлення авторами власної особистості, тим самим поставлено питання про самобутність літературної творчості.

В історії культури творчість Шекспіра стала своєрідною межею. До Шекспіра людина, пізнаючи світ у художній творчості, як правило, відображала якусь одну зі сторін життя, світлу чи темну залежно від завдань. Шекспір же зобразив життя й людину в багатоманітних і різнобічних проявах. Його однаково вабило високе й низьке, смішне й страшне, що згодом відобразилося в комедіях і трагедіях, віршах і прозі. Шекспір змінив розуміння людини, його бачення знайшло багатогранність, обсяг, відтінки, кольори й звуки водночас. Шекспір знайшов ключ до людського серця, здається, це вдалося йому краще за попередників і послідовників.

У творчості Шекспіра культура англійського Відродження досягла апогею. Його образи грандіозні, як сама епоха, що породила їх. Гамлет і леді Макбет, Ромео і Джульєтта, Шейлок і Клеопатра, Отелло й Лір, у якому б середовищі, країні, епосі не жили ці люди, вони сповнені тих пристрастей і роздумів, яків тією чи іншою мірою турбували самого Шекспіра та його сучасників. І разом із тим це люди, які живуть у цілком реальних історичних умовах, які діють згідно зі своїми характерами, а не з волі авторського задуму. У цьому й полягав могутній реалізм Шекспіра, реалізм, що має глибокі народні корені: не в зовнішній правдоподібності, не в копіюванні деталей побуту, а в самій сутності характерів та обставин, у які вони поставлені.

«Істина, найвища істина – ось відмінний характер його творінь ... Його люди – справжні люди, як вони є, символ, окрема частина світу, зосереджена фокусом фантазії в тісних рамках художнього твору й представлена мовби в мініатюрі ...», – так писав про твори Шекспіра В.Г. Белінський [4].

У мовному стосунку епоха Вільяма Шекспіра входить у період ранньоновіанглійської мови, що охоплює другу половину XV століття й першу половину XVIII століття. Англійська мова цього періоду являє собою подальший і цілком закономірний розвиток системи анг-

лійської мови попереднього періоду. У кінці XV століття в Англії йшов процес складання англійської нації. Основою національної англійської мови став середньоанглійський лондонський діалект.

Основні зміни, що відбулися в цей час, стосуються фонетичного складу англійської мови. Генрі Світ назвав цей період періодом «утрачених закінчень», тому що в ненаголошених закінченнях зник нейтральний голосний звук. Із його зникненням інфінітив багатьох дієслів перестав відрізнятися за звуковим складом від іменників у формі однини, наприклад: *answer* «відповідь» і «відповідати», *love* «любов» і «любити». З XV століття відбувається встановлення єдиного способу вираження множини іменників. У цей період розвивається форма присвійного відмінка 's і відбуваються зміни в системі займенників.

Е. Еббот пише: «Англійська мова Єлизаветинської епохи на перший погляд дуже сильно відрізняється від сучасної тим, що в першій будь-які неточності як в утворенні слів, так і в реченнях цілком припустимі. По-перше, майже кожна частина мови може бути вжита в ролі будь-якої іншої частини мови. По-друге, ми зустрічаємося з надзвичайною різноманітністю граматичних недосконалостей. При більш детальному аналізі, однак, ці аномалії, що здаються безладними й незрозумілими, розподіляються за певними рубриками. Треба пам'ятати, що елизаветинський період був перехідним етапом в історії англійської мови» [3].

Також варто зазначити, що в цей період відбувається значне поповнення словникового складу мови новими словами, які утворювалися різними видами словотворення. Ці та інші лінгвістичні особливості ранньомовоанглійського періоду виражені в Шекспіра особливо чітко.

Шекспір шалено любив англійську мову, тому що це був той самий народний засіб вираження, який живив його думки. Якщо Шекспірові не вистачало слів з англійського лексикону того часу, він сміливо й просто-душно вигадував, фактично винаходив нові слова для позначення навіть самих звичайних речей, з'єднуючи непоєднуване, тому деякі із цих слів виглядали досить незвично для його сучасників, але сьогодні багато з них стали загальноновживаними й присутні в кожному англійському словнику.

Ось чому варто й навіть потрібно робити нові переклади його творів, оскільки досвід роботи над Шекспіром і його творами показує, що дуже важко знайти для перекладу цих, зокрема, слів і словосполучень еквівалентний переклад у нашій сучасній мові, але при цьому, звичайно ж, неправильно стверджувати, що всі попередні переклади недосконалі.

Михайло Лозинський, Самуїл Маршак і Борис Пастернак, Петро Вейнберг і Микола Польшовий, кожен по-своєму талановито доніс до нас соціальні, етичні, філософські концепції Шекспіра з достатньою точністю, з різним ступенем наближення до індивідуального та неповторного стилю автора. Проте варто вірити в те, що знайдеться хтось ще більш талановитий, і ми знову і знову почуємо все нові й нові переклади, такі ж неповторні, як сам Шекспір.

Багато слів того часу ввійшли в англійські словники й широко використовуються в сучасній мові й понині. *Addiction, amazement, bedroom, champion, compromise, excitement, gossip, savagery, swagger, torture, accused, fashionable, flawed, hurried, lonely, majestic, arouse, negotiate* – ці слова, звичайно ж, давно знайомі, але мало хто знає, що вони були створені саме Вільямом Шекспіром.

Найдовше слово-шекспіризм – це слово *Honorificabilitudinitatibus* із комедії «Марні зусилля кохання», що означає «здатність заслужити шану». Проте в перекладах простежується тенденція залишати новостворене слово без перекладу, тим самим підкреслюючи особливий стиль оригіналу.

Costard (to Mote): «O, they have lived long on the alms-basket of words. I marvel thy master hath not eaten thee for a word, for thou art not so long by the head as *honorificabilitudinitatibus*. Thou art easier swallowed than a flap-dragon» (W. Shakespeare «Love's Labour's Lost», Act V, Sc. 2).

Довбешка: «O, вони давно харчуються зі словесного жебрацького кошика. Я дивуюсь, як твій хазяїн ще не проковтнув тебе замість якогось слова. Адже ти на цілу голову коротший за слівце *honorificabilitudinitatibus*. Тебе легше проковтнути, ніж родзинку з підпаленого пуншу» («Марні зусилля кохання», акт V, сцена 2, переклад Михайла Литвинця).

Башка: «Да они уж давно на словесной помойке отбросами кормятся. Удивляюсь я, как это твой хозяин еще не сожрал тебя, приняв за чье-нибудь чужое слово. Ведь ты на целую голову короче такого словечка, как *honorificabilitudinitatibus* (Бессмысленное слово, склеенное из ряда латинских слов и слогов). Тебя-то уж легче проглотить, чем вино с зажженной паклей на закуску» («Марні зусилля кохання», акт V, сцена 2, переклад Ю. Корнєєва).

Багатство мови Шекспіра полягає не стільки в кількості слів, скільки у величезній кількості значень і відтінків, у яких Шекспір уживає слово. Так, наприклад, слово «free» Шекспір уживає в таких значеннях: *вільний, незалежний, добровільний, готовий що-небудь зробити, відвертий, нестримний, щедрий, здоровий, щасливий, безтурботний, невин-*

ний, нешкідливий, благородний, витончений. Дієслово «to breathe» в Шекспіра вживається в значеннях: *дихати, відпочивати, жити, говорити, обговорювати, займатися фізичними вправами, танцювати, віяти (про вітер)*.

Інколи він уживав одне й те саме слово одразу у двох значеннях. Наприклад, умираючий король Іоанн говорить: «... I beg cold comfort...» (W. Shakespeare «King John», Act V, sc. 7) – «... я прошу холодної втіхи...», то це означає, по-перше, що король просить якогось, хоча б найменшого, співчуття до його страждань, по-друге, що він фізично жадає холоду, тому що нутроці його горять від прийнятої отрути. Цей приклад є типовим для Шекспіра. У ньому зберігається зв'язок фігурального значення слова (cold – найменший) із його основним прямим значенням (cold – холодний).

Типовою рисою стилю Шекспіра є образність. «Кожне слово в нього картина», – писав про Шекспіра поет Томас Грей, і це безперечно так [3].

Твори Шекспіра створювалися не для вечних і не з тією метою, щоб знатні дами зберігали їх на полицях, вони створювалися для широкого кола людей, для широкої публіки театру, партер якого заповнювався глядачами з народу, переважно підмайстрами. Цим глядачам мали бути знайомі більшість уживаних Шекспіром слів. Він «підслуховував» слова з мови народу й використовував їх для написання творів. Мабуть, тому його герої прижилися, стали дуже близькі людству й навіть у сучасному світі не перестають бути актуальними. Кожен може впізнати в них самого себе.

3. Висновки

Виходячи з вищезазначеного, можемо резюмувати, що сама епоха Ренесансу вплинула на створення Шекспіром власних фразеологічних одиниць, які разом із його творами набули широкого розповсюдження серед людства й уживаються в мовленні понині. Багато перекладачів прагнули якомога яскравіше передати сутність шекспіризмів. Проте нові переклади продовжують з'являтися й у наш час. Перспективну тему для подальших досліджень ми вбачаємо саме в розгляді та поглибленому вивченні особливостей перекладів творів Шекспіра, зокрема його фразеологічних зворотів, саме авторами сучасності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аничков І.Е. Труды по языкознанию. Санкт-Петербург: Наука, 1997. 209 с.
2. Берджесс Э. Уильям Шекспир. Гений и его эпоха / пер. с англ. Г.В. Бажановой. Москва: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2001. 383 с.
3. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів: Вища шк. Вид-во при Львів. ун-ті, 1983. 177 с.
4. Шекспир В. Избранное: в 2 ч. / сост., авт. статей и коммент. А. Аникст. Москва: Просвещение, 1984. Ч. 1. 240 с.

REFERENCES:

1. Anichkov I.E. Trudyi po yazykoznaniiu [Works on linguistics]. SPb: Nauka, 1997. P. 209.
2. Berdzhess E. Uilyam Shekspir. Geniy i ego epoha [William Shakespeare. Genius and his era] Translated from Engl. by G.V. Bazhanova. M.: Tsentrpoligraf, 2001. P. 383.
3. Zorivchak R.P. Frazelohichna odynytisia yak perekladoznavcha katehoriia [Phraseological units as a translation unit to study]. Lviv: Vyshcha shk. Vyd-vo pry Lviv. un-ti, 1983. P. 177.
4. Shekspir V. Izbrannoe [William Shakespeare. Selected works]: v 2-h ch. Ch. 1 / Sost., avt. Statey i komment. A. Anikst. M.: Prosveschenie, 1984. P. 240.